(Фотографія з життя)

Господар Василь справляв празник в честь свого сина Павла, що перед кількома днями здав гімназіяльну матуру. Гостей зійшлося повна хата; прийшли ближчі й дальші свояки, сусіди й чужі люди, щоб подивитися на Василевого "пана". Навіть старенька тітка Фрузя з Глухого Кута, поза котрий ніколи не виходила, прийшла, бо чула, що Василів Павло привіз зі Львова дуже добру братруру, якої вона саме потребувала до своєї печі. А коли Кость (його звали Кость Єгомосць) їй об'яснив, що се така братрура, що її в голову вставляють, то вона відповіла:

— Шкода, я думала, що правдива.

При столі сів батько Василь, коло нього Павло, народний учитель, війт Дуць, дядько Дмитро, Кость Єгомосць і т. д. Павлова мати ходила коло кухні, щоб прийняти гостей, як бог приказав. Гості, особливо жінки, дивилися на Павла, як на святого. За кожною чаркою сипалися побажання щастя, здоров'я, доброї й гарної жінки, а тітка Хима (у неї дуже добре кури ведуться) бажала здоров'я не тільки Павлові, але й його матері. Коли гості висказували свої побажання, звичайно, при першій чарці, то Кость Єгомосць примовляє майже за кожною чаркою і все мусив сказати щось нового. Ось тепер стояв він перед столом із чаркою в руці і говорив:

— Павлуня, сину коханий! Дай вам боже все, що тільки собі замислите в своїй мудрій голові. Як подивлюся на вас, Павлуню, то мені, старому, аж серце радується. Дожили ми до такої хвилі, що можемо сказати: з нашої фамілії вийшла дитина, що їй навіть пани завидують. А вам, Василю, любий тату і шваґре, бажаю, щоб ви все мали зі свого сина таку радість, як нині, і щоб усі хлопи мали таких синів, як Павлуньо, а тоді не ми будемо журитися бідою, але біда нами.

Кость цілував Павла і його батька. Павло дякував за віншування і просив Костя, щоб йому не "викав", бо він прецінь йому вуйко. На те сказав Кость Єгомосць:

— Борони боже, щоб я вас інакше кликав. Ви, Павлуню, що іншого, а я же іншого. Ви — учена голова, а я темний хлоп Іван. Адже ви, Павлуню любий, маєте більше мудрості в голові, ніж я, мовляв, у своїм мізиннім пальці.

А коли війт Луць вияснив Костеві, що він ті слова про голову і мізинний палець обернув догори ногами, Кость сказав:

— Павлуню і ви, пане учителю, не дивуйтеся мені, простому хлопові. Де хлоп нині скаже що путнього. Хлопові тільки до мотики, а не до розмови з людьми.

Павло перервав:

— Ви не кажіть так, дядьку. У вашій голові більше розуму, ніж в одного великого пана.

На те Кость Єгомосць:

— Павлуню любий! Кожде ваше слово, то так, як би мені з губи вийняв.— Я вас так люблю, Павлуню любий, так вас люблю, що не знаю, як се сказати.

Тут підніс свої очі на образи і, простягши руки, говорив:

— Господи милостивий, Сусе Христе! Тебе люблю на першім місці, нашого пана цісаря на другім, а ви, Павлуню, ідете зараз по цісареві.

— Чому ж я доперва на третім, а не на другім місці? — питав Павло, засміявшись.

— Бо так стоїть у святім письмі.

— А в котрім параграфі? — питав війт Луць.

— У святім письмі нема параграфів.

— Ніби ви читали святе письмо?

На те сказав господар Василь:

— А де ж ви бачили, щоб єгомосць, та й не читав святого письма?

Кость Єгомосць говорив більше до себе, як до других:

— Ей, коб мене були вчили, коби були вчили, то знав би я тепер, на чім світ стоїть.

— Дядьку Костю, сядьте коло нас та й спічніть, ви нездужаєте,— просив Павло.

— Дай вам боже, Павлуню, все найліпше за те, що ви за мене дбаєте. Старий я, то правда, вже сім-десятку доганяю. Але з мене ще козак. Ще свою стару добре зицирую. Так ходить переді мною, як на цізорику. Може, не правда, стара? А де ти?

Старій, що сиділа коло печі, не дуже подобалось, як Кость казав, що її зицирує (вона була хлопська феміністка), тож відказала напівжартом, напів з обуренням:

— От хтось би там боявся такого старого штурпака.

— Стара, чого ж ти на мене коркаєшся? Чи ж я тобі ворог? Дай тобі, боже, всього добра, а вам, мій Павле, якнайбільше.

Кость сів коло Павла, який став розказувати про матуру. Зворушений, Кость завважав:

— Сусе Христе! Такі довгі літа сушити голову, а потім ще таку муку перейти! Най вам не здається, що се — взяти оріх та й, мовляв, розкусити.

Коли Павло згадав за матуральний зелений стіл, то Кость у тім місці так зворушився, що вийняв хустину та став обтирати вогкість із очей. Деякі жінки почали прямо хлипати. Чистий клопіт! Павло не бажав і не надіявся такого сумного наслідку свого оповідання. Проте перервав і, наливши пива, сказав:

— Дядьку Костю! Ви всіх веселите, а самі сумуєте. Дай боже вам, дядьку, і нам усім сто літ прожити і сходитися та забавлятися разом у щастю й здоровлю якнайчастіше.

Кость узяв склянку до руки і говорив до Павла:

— Дивлюся на вас, любий Павле, та й мені мій син Юрко нагадується. Не хотів, шельма, вчитися, та й тепер мусить панські бики поганяти.

Сусідка Настя, що служила колись у місті, сказала:

— Коби був бодай хоч на якого возного вивчився.

Тепер зійшла мова на те, як-то тяжко хлопській дитині дістатися до високих шкіл. Господар Василь оповідав:

— Тільки зробіть перший крок, а вже вас лякають і відраджують. Пам'ятаю так, як нині. Виджу, що дитина має охоту до книжки, та й беру за руку і йду порадитися до попа. "Єгомосцю,— кажу,— мій малий не вдався ні до ціпа, ні до коси. "Тату,— говорить,— я хочу вчитися". Порадьте, отче духовний, що мені з ним робити?" А піп каже:

"Та, маєте голову на карку, то радьте собі, як хочете".

"Та голова знайшлася б, але кишені нема",— кажу я. А попадя, бодай здорова була, аж пікнула:

"Захочується хлопам гімназії! От ліпше зробите, як дасте його до ремесла".

А тепер, як син вийшов у люди, то піп перед усіма людьми прикидається його великим добродієм. "То через мене,— каже,— він покінчив школи. То я йому таке добро зробив". Що правда — то правда, одно добро мені піп зробив, що видав для сина метрику. Ну, але за те добро взяв гульдена.

— То тільки наш ксьондз,— казав Дмитро,— такий незичливий. Але візьмім, наприклад, нивицького єгомосця. То раз добра душа. Він би хлопам неба прихилив, такий людяний.

Василь розказував дальше:

— Не в одні двері я мусив ударитися, заким знайшов дорогу. Але знайшов.

Послідні слова сказав з гордістю чоловіка, що мимо різних перепон осягнув свою ціль.

— Навіть при самій матурі можуть чоловіка знищити,— казав учитель Швед.— Хоч би студент був не знати як добре приготований, а як комісія

не схоче його пустити, то він при іспиті упаде. Хіба треба дуже доброї голови, щоб не далася. Несправедливість нині на кождім кроці.

На те замітив Василь:

— Польща всюди запустила коріння.

Мова розбилась тепер, як хвиля, на кілька частин. На лівім кінці стола ішла бесіда за тих студентів з околиці, що дістали з науки помішання розуму, як Клапків Іван, Купчинський Миханьо, Кметь з Кривого. Жінкам, що згуртувалися на лавах під піччю, розказувала Павлова мати ще за хлоп'ячий вік Павла.

— Раз післала я його з Каською на панське: най заробить хоч на топку солі. Женці ідуть через стерню, і воно бідне йде за ними, та й що ступить крок, то йойкне, бо стерня його в ноженята коле. За хвилю, за дві та й уже ген-ген позаду остався. Такий уже делікатний вдався. Приходить додому та й плаче. Я йому дала їсти і кажу:

"Не плач, вже більше не підеш на панське".

Він узяв ложку страви та й зараз до книжки. То вам усе попрочитував, що тільки в обійстю було писаного чи мазаного: де яка біблія, де фирлядупки, табуляція — все мусив вивчити. А як уже не мав що читати, то, бувало, все просить старого: "Тату, купіть мені книжку". А що я з його письмом малася! Раз приходжу з поля та й дивлюся: падоньку ж мій, а то чого стіна від хати аж почорніла, а стодола біліє? А то він так стіни посписував; де біла стіна, то вуглем, а де чорна, то глиною. То я його тоді мало не забила; мусила хату білити.

Тітка Пазя, Костева жінка, завважала:

— То вже йому панбі дав таку цікавість до науки.

— Нема-то нині, як письменним бути,— казала тітка Хима.— Письмо нині — то так, як око в голові. От підете купити чи муки, чи цибулі, і як ви письменні, то жид вас не оциганить, хоч би хотів.

Тітка Павлущиха говорила:

— Казала мені Клапиха, що такі студенти, як Павло, мусять мати цілу копицю книжок і кожну книжку мусять вивчити напам'ять.

На те відповіла мати живо:

— Кумо, якби ви мали тілько дров, що мій Павлуньо книжок, то було б чим цілу зиму палити.

Ті слова зробили незвичайне враження на тітку Фрузю, що дотепер майже мовчала, і вона дивувалась ось як:

— Тож-то ти, Павле, десь тепер умієш читати й писати!

Під впливом тих останніх слів став господар Гриць розказувати за те, що як він служив у війську, то з ним стояв у тій самій компанії один такий "маханік", що умів ногою писати.

— Кажу вам, як узяв перо межи пальці на праву ногу, як написав, то могло було до самого цісаря іти.

— А що ж він там написав? — питав сусід Незаривай.

— Ба як мені знати, як я неписьменний? — відповів Гриць.

На самім кінці стола велася розмова про недавно засновану "Січ" у селі і прибрала полемічний характер із-за того, що тут спорив поступ з

реакцією. Господар Степан Бєць був консерватист (в його коморі все висіло торішнє сало), бо казав, що "Січі" не треба.

— Прийде свята неділя,— казав,— то нічого на вигоні не чути, лише "вліво-вбік, вправо-вбік", аж ухами ллється. Десь, колись того всього не було, а тепер чортзна-що повигадували. Якби я був війтом, то я те все сейчас би скасував.

Розуміється, що війт Луць мусив зі свого урядового обов'язку вмішатися в ту розмову і дав таке спростування:

— Ви, Степане, аж тоді зрозумієте, що то є Січ, як для вас замість вліво, вправо-вбік йде така команда: соб-цабе.

Поступ тріюмфував,— а реакція плюнула, і вже. Відтак замовкла.

Кость Єгомосць, що дотепер сидів і прислухувався до розмови, промовив словами:

— Не гнівайтеся, Павле, і ви, пане учителю, що я трохи встану, бо як довше сиджу, то мені ноги затерпнуть і не маю копу в голові.

Кость став на своїм звичайнім місці перед столом і, звернувшись до них обох, говорив:

— Вибачте мені, панове, що я старий, темний хлоп, а хочу вас, такі учені голови, взяти на екзамен.

"Учені голови" дуже зацікавились і просили Костя аби їх сміло й остро брав.

Кость так зачав іспит:

— Як ви такі ученики, Павлуню, і ви, пане учителю, то скажіть мені, що є "пунктуальність"?

— А ви звідки дірвали такого панського слова? — питав Павло.

— Се є справедливе хлопське слово,— сказав Кость поважно.

Павло старався при помочі філології (від чого ж він учена голова!) доказати, що слово "пунктуальність" чуже і панське. Але Кость обставав при своїм і сказав:

— То я вам поможу розгадати. Пунктуальності є у панів дуже мало, а у хлопів дуже багато, є її більше по селах, як по містах, і тільки в літі, а в зимі її ніде нема.

— Аж тепер пропав наш егзамен,— сказали учені голови по надумі.

Кость Єгомосць так розв'язав загадку:

— Пунктуальність — то є, уважаєте, ті пункта, що їх роблять на хлопських стінах мухи.

Серед сміху об'яснювано ближче Костеві слова. Жінки не конче цікавились тою розмовою, бо негаразд її розуміли, а тітка Пазя навіть сказала:

— Мій старий все плете, не знати що.

Тітка Павлущиха питала Павла:

— То ти, Павле, вже вийшов зі шкіл? Тепер уже будеш пенсію фасувати?

Довідавшися, що до "пенсії" ще далеко і що ще науці не кінець, радила йому іти на ксьондза.

— Нема-то на світі,— говорила,— як ксьондзові. Ксьондз і гонір має, бо де поступиться, всюди його в руку цілують, і тяжко робити не погребує, і гроші йому з живого і з мертвого.

Раду тітки Павлущихи поділяла велика часть гостей, а Кость Єгомосць аргументував ось так:

— Як будете, Павлуню, ксьондзом, то, напевно, до неба підете, та й нашій фамілії поможете там дістатися.

На те замітив Василь:

— Нині треба всюди плечей.

— Та й як-то гарно буде,— казав Кость,— як у нашій фамілії буде двох Єгомосців: старий Кость Єгомосць і молодий Павло Єгомосць.

Та одно Павло сказав, що задумує піти на філософію. Слово "філософ" здивувало багато жінок, а навіть викликало між деякими з них якийсь несмак.

— Як-то,— дивувалась тітка Фрузя, якій тепер язик розв'язався,— то ти, Павле, сушився такі довгі літа над книжками та й на те, аби вийти на філософа?

— Та Павло, кумо, так жартує,— успокоювала її тітка Хима.

— Ні, не жартую, тітко, хочу бути філософом. Чому ж ви так дивуєтесь? — сміявся Павло.

Тітка Фрузя відповіла:

— Та бо Микита Гавриш не знає ні нумера прочитати, ні кілка затесати і пасе, вибачте, панські свині, а ціле село кличе його філософом!

Уже треті півні співали і місяць сховався за стодолу, а гості все ще забавлялися. Кость, як звичайно, стояв на своїм місці перед столом і приспівував до Павла:

"Напиймося, Павле, тут,

Бо нам в небі не дадут,

Нім до неба підемо,

То ще по три шурнемо".